HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

O‘QUV-TARBIYA JARAYONIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY IMKONIYATLARI

Daminova Shoxista Farxodovna
Jizzax davlat pedagogika universiteti “Boshlang’ich ta’lim pedagogikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD)
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.23557642

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quv-tarbiya jarayonida pedagogik diagnostikaning mazmun-mohiyati, ilmiy-nazariy asoslari, asosiy funksiyalari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilingan. Ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarining rivojlanish dinamikasini baholashda pedagogik diagnostikaning o‘rni asoslab berilgan. Tadqiqotda pedagogik diagnostika, pedagogik nazorat, baholash va monitoring tushunchalarining o‘zaro munosabati yoritilib, ularning o‘quvchi shaxsini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan.
Kalit so‘zlar: pedagogik diagnostika, o‘quv-tarbiya jarayoni, pedagogik baholash, diagnostik metodlar, ta’lim sifati, individual yondashuv, tarbiyaviy faoliyat, monitoring, kompetensiya, pedagogik refleksiya.

Аннотация: В статье анализируются сущность, научно-теоретические основы, основные функции и практические возможности педагогической диагностики в учебно-воспитательном процессе. Обосновывается её значение для повышения качества образования, выявления индивидуальных особенностей обучающихся и оценки динамики развития знаний, умений и компетенций. Рассматриваются взаимосвязь педагогической диагностики, контроля, оценивания и мониторинга, а также возможности наблюдения, беседы, анкетирования, тестирования и анализа результатов учебной деятельности.
Ключевые слова: педагогическая диагностика, учебно-воспитательный процесс, педагогическое оценивание, диагностические методы, качество образования, индивидуальный подход, воспитательная деятельность, мониторинг, компетенция, педагогическая рефлексия.

Abstract: This article examines the essence, theoretical foundations, main functions, and practical opportunities of pedagogical diagnostics in the educational process. It substantiates the importance of diagnostic procedures in improving educational quality, identifying learners’ individual characteristics, and assessing the development of knowledge, skills, and competencies. The relationship between pedagogical diagnostics, assessment, educational control, and monitoring is discussed.
Keywords: pedagogical diagnostics, educational process, pedagogical assessment, diagnostic methods, educational quality, individualized approach, educational activities, monitoring, competence, pedagogical reflection.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quv-tarbiya jarayonining samaradorligini ta’minlash, ta’lim oluvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va ma’naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish ustuvor pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirish o‘quvchilarning

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

bilim darajasini aniqlash bilangina cheklanmay, ularning individual imkoniyatlari, ta'limiy ehtiyojlari, o‘quv motivatsiyasi, ijtimoiy munosabatlari va shaxsiy rivojlanish dinamikasini tizimli o‘rganishni ham talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik diagnostika o‘quv-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etishning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogik diagnostika ta'lim oluvchilarning mavjud rivojlanish holatini aniqlash, olingan ma'lumotlarni belgilangan mezonlar asosida tahlil qilish, yuzaga kelayotgan qiyinchiliklarning sabablarini o‘rganish va keyingi pedagogik faoliyat yo‘nalishlarini belgilashga xizmat qiladi. Uning mohiyati faqat natijalarni qayd etishdan iborat bo‘lmay, ta'lim jarayonining borishi, o‘quvchi faoliyatidagi o‘zgarishlar va pedagogik ta'sirlarning samaradorligini kompleks o‘rganishni ham qamrab oladi.

An'anaviy yondashuvda o‘quvchilar faoliyatini baholash ko‘pincha o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini aniqlash bilan chegaralanadi. Biroq yuqori yoki past baho o‘quvchining bilimlarni o‘zlashtirishidagi qiyinchiliklar sababini, mustaqil fikrlash darajasini, o‘quv motivatsiyasini yoki tarbiyaviy rivojlanish xususiyatlarini har doim ham to‘liq ifodalamaydi. Shuning uchun pedagogik diagnostikada miqdoriy ko‘rsatkichlarni sifat tahlili bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik diagnostikaning ilmiy-amaliy ahamiyati mahalliy pedagogik tadqiqotlarda ham yoritilgan. Jumladan, pedagogik diagnostika metodlari va ularni ta'lim jarayonida qo‘llash masalalari alohida tadqiqotlarda ko‘rib chiqilgan [1]. Shuningdek, pedagogik diagnostikaning pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi sifatidagi mazmuni, diagnostik mezonlarning ishonchliligi hamda ularni qo‘llash shartlari xususida ilmiy qarashlar mavjud [2].

Maqolada keltirilgan natijalar nazariy tahlil va mualliflik umumlashtirishlariga asoslanadi. Empirik tajriba-sinov yoki statistik tadqiqot o‘tkazilgani haqida ma'lumot mavjud emasligi sababli, matnda tajribada isbotlangan samaradorlik ko‘rsatkichlari keltirilmagan.

“Diagnostika” tushunchasi muayyan holatni aniqlash, uning xususiyatlarini o‘rganish va mavjud dalillar asosida xulosa chiqarish jarayonini anglatadi. Pedagogik diagnostika esa ushbu yondashuvni ta'lim-tarbiya sohasiga tatbiq etib, o‘quvchi rivojlanishi, o‘quv faoliyati va pedagogik jarayon samaradorligini tizimli o‘rganishni nazarda tutadi.

Pedagogik diagnostikani faqat o‘quvchilarning bilimini tekshirish bilan tenglashtirish to‘g‘ri emas. Chunki bilimni tekshirish diagnostik jarayonning muhim tarkibiy qismi bo‘lsa-da, diagnostika undan kengroq mazmunga ega. U o‘quvchining nimani bilishini aniqlash bilan birga, qanday o‘rganishini, qaysi sharoitlarda samarali faoliyat yuritishini, qanday qiyinchiliklarga duch kelishini va rivojlanishi uchun qanday pedagogik yordam zarurligini aniqlashga ham yo‘naltiriladi.

Pedagogik diagnostikaning mazmunini quyidagi tarkibiy qismlar orqali ifodalash mumkin:

1. **Maqsadni belgilash** — o‘rganiladigan pedagogik xususiyat, ko‘nikma yoki rivojlanish ko‘rsatkichlarini aniqlash.
2. **Mezon va ko‘rsatkichlarni tanlash** — diagnostika natijalarini baholash uchun aniq talablarni belgilash.
3. **Ma'lumotlarni yig‘ish** — kuzatish, suhbat, test, so‘rovnoma va faoliyat natijalarini tahlil qilish.
4. **Natijalarni qayta ishlash** — olingan ma'lumotlarni mezonlar bilan taqqoslash va o‘zgarishlarni aniqlash.
5. **Pedagogik talqin** — natijalarning mazmunini, ehtimoliy sabablarini va cheklovlarini izohlash.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

6. **Tuzatish va rivojlantirish choralarini belgilash** — aniqlangan ehtiyojlarga mos ta’limiy hamda tarbiyaviy tadbirlarni rejalashtirish.

7. **Qayta diagnostika** — ko‘rilgan choralar natijasida yuz bergan o‘zgarishlarni aniqlash.

Mazkur tarkibiy qismlar diagnostikani bir martalik nazorat tadbiri emas, balki uzluksiz pedagogik jarayon sifatida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

Pedagogik diagnostikaning ilmiy asoslanganligi, avvalo, uning maqsadga muvofiqligi, ishonchliligi va validligi bilan belgilanadi. Ishonchlilik diagnostika natijalarining yetarlicha barqarorligini, validlik esa qo‘llanilayotgan vosita aynan o‘rganilishi ko‘zda tutilgan xususiyatni qay darajada aniqlashini anglatadi. Masalan, o‘quvchining axloqiy mas’uliyatini faqat bitta test natijasi bilan baholash yetarli emas. Bunday xususiyatni o‘rganishda turli vaziyatlardagi xulq-atvor, mas’uliyatli topshiriqlarni bajarish, jamoa bilan munosabat va o‘z faoliyatini baholash kabi ko‘rsatkichlarni birgalikda tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Shu sababli pedagogik diagnostikada yagona manbaga tayanib qat’iy xulosa chiqarish o‘rniga, o‘zaro to‘ldiruvchi metodlardan foydalanish zarur.

O‘quv-tarbiya jarayonida pedagogik diagnostikaning asosiy funksiyalari

Pedagogik diagnostika bir nechta o‘zaro bog‘liq funksiyalarni bajaradi.

Birinchidan, aniqlovchi funksiya. Bu funksiya o‘quvchilarning mavjud bilimlari, ko‘nikmalari, kompetensiyalari va rivojlanish xususiyatlarini belgilashga qaratiladi. Aniqlovchi diagnostika o‘qituvchiga ta’lim jarayonini boshlashdan oldin mavjud tayyorgarlik darajasini bilish imkonini beradi.

Ikkinchidan, tahliliy funksiya. Diagnostika natijalari asosida o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyat va qiyinchiliklar, ularning ehtimoliy sabablari hamda ta’lim sharoitlarining ta’siri o‘rganiladi. Bunda alohida natijalarni umumiy rivojlanish holatidan ajratib baholamaslik muhimdir.

Uchinchidan, prognozlash funksiyasi. Mavjud ma’lumotlar asosida o‘quvchining keyingi rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar va pedagogik yordam yo‘nalishlari belgilanadi. Prognoz qat’iy hukm emas, balki mavjud dalillarga asoslangan ehtimoliy xulosa sifatida qaralishi lozim.

To‘rtinchidan, korreksion-rivojlantiruvchi funksiya. Diagnostik natijalardan kelib chiqib, o‘quvchining qiyinchiliklarini bartaraf etish, mavjud qobiliyatlarini rivojlantirish va ta’lim jarayonini individuallashtirishga doir chora-tadbirlar belgilanadi.

Beshinchidan, motivatsion funksiya. O‘quvchiga aniq, tushunarli va rivojlanishga yo‘naltirilgan fikr-mulohaza berish uning o‘z imkoniyatlarini anglashiga, o‘z faoliyatini baholashiga va o‘qishga bo‘lgan mas’uliyatini oshirishga yordam beradi.

Oltinchidan, refleksiv funksiya. Diagnostika nafaqat o‘quvchi faoliyatini, balki pedagogning o‘z faoliyatini ham tahlil qilishiga imkon beradi. Agar ko‘pchilik o‘quvchilar bir xil topshiriqda qiyinchilikka duch kelsa, muammoning sababi faqat o‘quvchilarning tayyorgarligida emas, balki o‘qitish metodlari, tushuntirish usuli yoki topshiriqning murakkabligida ham bo‘lishi mumkin.

Shu jihatdan pedagogik diagnostika ta’lim sifatini boshqarish va pedagogik faoliyatni takomillashtirishning muhim mexanizmi hisoblanadi.

O‘quv-tarbiya jarayonida diagnostik metodni tanlash o‘rganilayotgan xususiyat, o‘quvchilarning yosh imkoniyatlari, ta’lim sharoitlari va diagnostika maqsadiga bog‘liq. Biror metodni barcha pedagogik vaziyatlar uchun universal vosita sifatida qo‘llash to‘g‘ri emas.

Kuzatish metodi o‘quvchilarning tabiiy ta’limiy va tarbiyaviy vaziyatlardagi faoliyatini muntazam o‘rganishga imkon beradi. Ushbu metod orqali o‘quvchining topshiriqni bajarishdagi faolligi, mustaqilligi, jamoa bilan hamkorligi, muloqot madaniyati va mas’uliyatli xatti-harakatlari

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

tahlil qilinadi. Kuzatish oldindan belgilangan mezonlar asosida olib borilganda natijalar yanada izchil bo‘ladi.

Suhbat metodi o‘quvchining fikrlashi, munosabati, qiziqishlari va o‘z faoliyatiga bergan bahosini o‘rganish imkonini yaratadi. Suhbatda ochiq savollardan foydalanish, javoblarni oldindan belgilangan xulosaga moslashtirmaslik va o‘quvchining fikrini erkin ifodalashiga sharoit yaratish zarur.

So‘rovnoma metodi o‘quvchilarning ta’limga munosabati, o‘quv motivatsiyasi, jamoada o‘zini his qilishi va muayyan faoliyatga qiziqishini o‘rganishda qo‘llanilishi mumkin. Bunda savollarning tushunarli bo‘lishi, javob variantlarining xolis tuzilishi va olingan ma’lumotlarning maxfiyligi muhim ahamiyatga ega.

Test metodi bilim, tushunish, qo‘llash va ayrim fikrlash ko‘nikmalarini standartlashtirilgan topshiriqlar yordamida baholash imkonini beradi. Test natijalari o‘quvchining barcha qobiliyatlarini yoki shaxsiy sifatlarini to‘liq ifodalamaydi. Shuning uchun u boshqa diagnostik metodlar bilan uyg‘unlashtirilishi lozim.

O‘quvchilar faoliyati mahsullarini tahlil qilish yozma ishlar, loyihalar, ijodiy topshiriqlar, amaliy ishlar va portfolio materiallarini o‘rganishni nazarda tutadi. Mazkur metod o‘quvchining bilimni amalda qo‘llashi, mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qilishi va o‘z faoliyati natijalarini takomillashtirish qobiliyatini aniqlashga yordam beradi.

Pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish o‘quvchilarning muayyan vaziyatlarda qaror qabul qilishi, muammoga munosabati va hamkorlikdagi faoliyatini o‘rganish uchun qo‘llaniladi. Ayniqsa, tarbiyaviy jarayonda axloqiy tanlov, o‘zaro hurmat, nizolarni hal etish va mas’uliyat bilan bog‘liq vaziyatlar tahlili muhimdir.

2-jadval. Pedagogik diagnostika metodlari va ularning qo‘llanish sohasi

Metod	**O‘rganiladigan jihat**	**Qo‘llash sharti**
Kuzatish	Faollik, xulq-atvor, hamkorlik	Oldindan belgilangan mezonlar
Suhbat	Qiziqish, fikrlash, munosabat	Xolis savollar va erkin muloqot
So‘rovnoma	Motivatsiya va munosabatlar	Tushunarli savollar, maxfiylik
Test	Bilim va ayrim ko‘nikmalar	Maqsadga mos, sifatli topshiriqlar
Faoliyat mahsullarini tahlil qilish	Ijodkorlik, amaliy ko‘nikma, mustaqillik	Aniq baholash mezonlari
Pedagogik vaziyat tahlili	Qaror qabul qilish, axloqiy munosabat	Hayotiy va yoshga mos vaziyatlar

Mazkur metodlarning birgalikda qo‘llanilishi o‘quvchi faoliyati haqida ko‘p tomonlama ma’lumot olish imkonini beradi. Masalan, o‘quvchining jamoaviy faoliyatdagi mas’uliyatini o‘rganishda kuzatish natijalarini o‘zini o‘zi baholash, tengdoshlar bilan hamkorlikdagi faoliyat

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

mahsullari va pedagogik suhbat ma’lumotlari bilan taqqoslash mumkin. Bunda har bir manbaning imkoniyati va cheklovlari hisobga olinishi zarur.

Tarbiyaviy jarayonda pedagogik diagnostikaning o‘rni

Pedagogik diagnostikaning muhim jihatlaridan biri uning ta’limiy natijalar bilan bir qatorda tarbiyaviy rivojlanishni ham o‘rganish imkoniyatidir. Tarbiya jarayoni o‘quvchining ma’naviy-axloqiy qarashlari, ijtimoiy mas’uliyati, muloqot madaniyati, jamoaga munosabati va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatining shakllanishi bilan bog‘liq.

Biroq tarbiyaviy sifatlar murakkab va ko‘p omilli xususiyatga ega. Ularni bitta kuzatuv yoki alohida vaziyat asosida to‘liq baholab bo‘lmaydi. O‘quvchining xulq-atvori vaziyat, muhit, yosh xususiyatlari va boshqa omillar ta’sirida o‘zgarishi mumkin. Shu sababli tarbiyaviy diagnostikada takroriy kuzatishlar, turli vaziyatlardagi faoliyat va o‘zaro to‘ldiruvchi ma’lumotlar muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytgabda O‘quv-tarbiya jarayonida pedagogik diagnostika ta’lim oluvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini, individual rivojlanish xususiyatlarini hamda tarbiyaviy faoliyatdagi o‘zgarishlarini tizimli o‘rganishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vositadir. Uning asosiy vazifasi mavjud holatni aniqlash bilan cheklanmay, olingan ma’lumotlarni tahlil qilish, pedagogik ehtiyojlarni belgilash va rivojlantiruvchi chora-tadbirlarni rejalashtirishdan iborat. Umuman olganda, pedagogik diagnostikani o‘quv-tarbiya jarayonining barcha bosqichlariga maqsadli va tizimli integratsiya qilish ta’lim sifatini takomillashtirish, o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish hamda tarbiyaviy faoliyatning samaradorligini oshirish uchun muhim nazariy va amaliy imkoniyatlar yaratadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda diagnostik modelni amaliyotda sinovdan o‘tkazish, uning natijalarini miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlari asosida baholash dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Iminjonova D., Akbaraliyeva A. Pedagogik diagnostikaning umumiy metodlari // Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: nazariy va amaliy izlanishlar. — 2025. — Jild 4, № 1. — B. 88–90.
2. Umarova M., Xolboboyeva M.A. Pedagogik diagnostika pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi sifatida // Maktabgacha va maktab ta’limi. — 2025.
3. Abdullayeva Sh.A. Pedagogik diagnostika. — Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010. — 256 b.
4. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. — 1998. — Vol. 5, No. 1. — P. 7–74.
5. F.B. Yo‘ldoshev “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta’lim natijalarini diagnostika va korreksiya qilish texnologiyasi” Monografiya. “Impress media” nashriyoti. Toshkent. 2023. 109 bet.